

Эмануіл ІОФЕ

ШТО ТОЦЦА ПАД НАЗВАЙ «ВКЛ»?

Вялікае княства Літоўскае. Энцыклапедыя. У 2-х тамах. Беларуская Энцыклапедыя, 2005—2006 гг.

Больш як палову другога тысячагоддзя беларускі народ знаходзіўся ў складзе Вялікага княства Літоўскага — з XIII па XVIII стагоддзе.

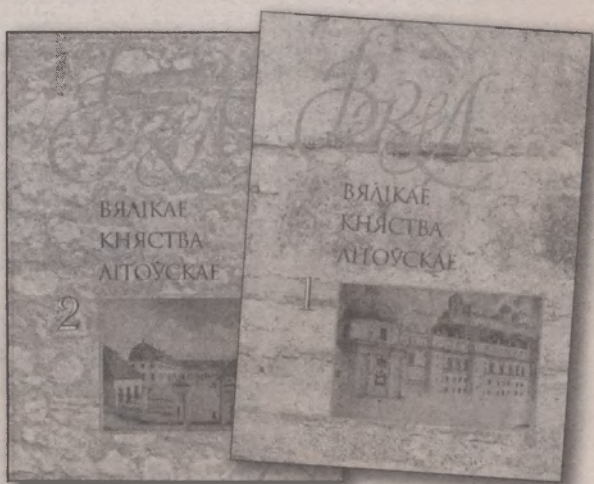
Гэта былі цяжкія часы для нашых продкаў. У XIII стагоддзі адбывалася барацьба галіцка-валынскіх князёў з князем Міндоўгам за валоданне Верхнім Панямоннем, дзе ўзніклі Гарадзенскае, Наваградскае, Ваўкавыскае, Слонімскае ўдзельныя княствы. У летапісе названа яшчэ Свіслацкае княства.

Менавіта з сярэдзіны XIII стагоддзя ўсё больш узвышалася Наваградскае княства, якое дасягнула параўнаўча высокага эканамічнага і культурнага ўзроўню. У 1253 годзе са згоды Папы рымскага ў сваёй рэзідэнцыі ў Наваградку каранаванася і прыняў тытул караля князь Міндоўг. Яму ўдалося стварыць адносна адзіную беларуска-літоўскую дзяржаву, якая стала асновай Вялікага княства Літоўскага.

Калі каратка адказаць на пытанне: «Што тоіцца пад назвай «ВКЛ»?», то можна адзначыць, што Вялікае княства Літоўскае, Беларуская-Літоўская дзяржава (гаспадарства), афіцыйная назва Вялікае княства Літоўскае, Рускае і Жамойцкае — феадальная дзяржава ва Усходняй Еўропе, якая займала тэрыторыю Беларусі і Літвы (XIII—XVIII стагоддзі), Жэмайціі (з 1400-х гадоў), часткі «ўкраінных» (ускраінных) зямель (Кіеўская, Чарнігаўская землі і Валынь з 1360-х гадоў), часткі вялікарасійскіх зямель (у XIV—пачатку XVI стагоддзя). Ядром гэтай дзяржавы пры яе ўтварэнні былі беларускія землі Верхняга і Сярэдняга Панямоння, так званая Чорная Русь, ці гістарычная Літва, і землі па верхнім цячэнні ракі Віліі са сталіцай у горадзе Наваградку.

У ВКЛ была прынята славянская сістэма дзяржаўнай арганізацыі. Славянская частка Вялікага княства Літоўскага значна пераважала балцкую і была больш развітая ў сацыяльна-эканамічным і культурным плане. Балты ў той час яшчэ былі язычнікамі, не мелі ні гарадоў, ні мураванага дойлідства, ні нават свайго пісьменства. Старабеларуская мова славянскага насельніцтва стала дзяржаўнай мовай ВКЛ. Славянская перавага была канчаткова замацавана пасля ўваходжання ў ВКЛ у 1307 годзе Полацкага княства.

Стварэнне ВКЛ мела лёсанаснае значэнне ў гісторыі беларускай нацыі. Каб не гэтая магутная дзяржава, каб не аднасьць і адвага яе народа, каб не ахвярна адданасць нашых продкаў роднай Бацькаўшчыне, яны не вытрымалі б двухсотгадовай крыжацкай экспансіі і смяротна небяспечнай мангола-татарскай навалы, як не выстаялі перад ёю нашы суседзі, якія на два з паловай стагоддзі трапілі ў няволю.

Стварэнне канфедэрацыі ВКЛ і Польшчы спрыяла ўмацаванню абараназдольнасці абедзвюх краін.

Статут ВКЛ 1588 года па праве лічыцца ў свеце класічным узорам заканадаўства эпохі сярэднявечча. Ён замацоўваў суверэнітэт княства, грамадскі і дзяржаўны лад, правы і абавязкі жыхароў, прынцыпы судовага ладу. Статут заканадаўча сцвярджаў ідэю рэлігійнай талерантнасці і бараніў правы людзей незалежна ад веравызнання. І яшчэ. Статут 1588 года стаў ці не першым у Еўропе кодэксам, які рашуча абараняў прыроду.

Для Беларусі ВКЛ мае выключнае значэнне, бо менавіта ў складзе гэтай дзяржавы канчаткова сфарміраваўся беларускі народ.

Усе гэтыя абставіны абумовілі той выключны інтарэс шырокага кола чытачоў нашай краіны да двухтомнай энцыклапедыі «Вялікае княства Літоўскае», якая выдадзена ў Мінску ў 2005—2006 гадах выдавецтвам «Беларуская Энцыклапедыя».

Дасведчаны чытач можа задаць пытанне. Праблемы гісторыі і культуры ВКЛ знайшлі сваё адлюстраванне ў 6 тамах (7 кнігах) «Энцыклапедыі гісторыі Беларусі» (ЭГБ) і 18 тамах «Беларускай Энцыклапедыі» (БЭ), якія выйшлі ў 1993—2004 гадах. Чым жа адрозніваецца ад іх рэцэнзуемае выданне?

Па-першае, гэта абагульняючае выданне ў такім вялікім маштабе выходзіць у Беларусі ўпершыню. Падумаць толькі! 4000 артыкулаў аб ВКЛ! На старонках энцыклапедыі змешчаны звесткі пра ўсіх вялікіх князёў літоўскіх, якія адначасова былі і польскімі каралямі. Вельмі грунтоўна прадстаўлены ўсе магнацкія роды, асабліва Радзівілы, Сангушкі, Сапегі. Тут знайшлі асвятленне жыццё і дзейнасць славурых мастакоў, пісьменнікаў, вучоных, педагогаў і іншых дзеячаў беларускай культуры.

Па-другое, у калектыўнай працы «Вялікае княства Літоўскае» прынялі ўдзел каля 200 навукоўцаў, прычым не толькі вядучых вучоных Беларусі — спецыялістаў па гісторыі ВКЛ, яе дзяржаўным, сацыяльна-эканамічным ладзе і культуры, а таксама навукоўцаў з Літвы, Украіны, Польшчы, Расіі і нават са Швецыі...

Разам са сталымі навукоўцамі — А. Грышкевічам, Г. Галенчанкам, А. Мальдзісам, нябожчыкамі Я. Юхо, С. Падокшыным у стварэнні энцыклапедыі «ВКЛ» прынялі актыўны ўдзел маладыя даследчыкі В. Пазнякоў, А. Янушкевіч, Н. Скеп'ян, А. Доўнар, М. Макараў.

Па-трэцяе, глыбінёй раскрыцця асноўных праблем і пытанняў па разглядаемых тэмах. Гэта перш за ўсё датычыцца аглядных артыкулаў па гісторыі, дзяржаўным і палітычным ладзе, эканамічным развіццям дзяржавы, яе сацыяльнай структуры, культуры, па гісторыі даследавання ВКЛ.

Па-чацвёртае, у новым ракурсе раскрыты некаторыя падзеі, якія раней абыходзіла айчынная гісторыя. Напрыклад, падзеі Сямігадовай вайны, якая вялася ў Цэнтральнай Еўропе з удзелам Расійскай імперыі. Хоць Рэч Паспалітая афіцыйна не ўдзельнічала ў ваенных дзеяннях, войскі, якія накіроўваліся ў Прусію, праходзілі праз землі ВКЛ. У той жа час Сямігадовая вайна (1756—1763 гг.) аказала моцны ўплыў на ўнутрыпалітычнае становішча Рэчы Паспалітай, асабліва на барацьбу магнацкіх групавак на тэрыторыі Беларусі.

Па-пятая, складальнікі энцыклапедыі «Вялікае княства Літоўскае» імкнуліся як мага падрабязней асвятліць культурнае жыццё ВКЛ. Гэтым тлумачыцца наяўнасць мноства артыкулаў, прысвечаных помнікам архітэктуры, — замкам, палацам, цэрквам, манастырам, найбольш значным тэатрам, друкарням, рукапісным і друкаваным кнігам, перыядычным выданням. Адзначым толькі, што ў гэтай энцыклапедыі ўпершыню сабраны каштоўныя дадзеныя пра ўсе праваслаўныя, рымска-каталіцкія і уніяцкія епархіі на тэрыторыі Вялікага княства Літоўскага (акрамя Чарнігаўскай).

Па-шостае, у рэцэнзуемай энцыклапедыі змешчаны больш поўныя біяграфіі навукоўцаў XIX—XXI стагоддзяў, якія зрабілі найбольш важкі ўклад у даследаванні гісторыі і культуры ВКЛ.

Па-сёмае, нават у параўнанні з ілюстраванымі «Энцыклапедыяй гісторыі Беларусі» і «Беларускай Энцыклапедыяй», «Вялікае княства Літоўскае» значна

больша багата ілюстравана каляровымі і чорна-белымі здымкамі, малюнкамі, картамі і планами.

Калі ў матэрыяле «Вялікае княства Літоўскае» (ЭГБ) ёсць падраздзел «Культура і асвета», то ў першым томе «ВКЛ» маюцца асобныя матэрыялы: «Асвета», «Літаратура», «Мастацтва».

У энцыклапедыі «ВКЛ» большая ўвага нададзена раскрыццю пытання «Асвета». Калі ў «ЭГБ» гэтаму пытання прысвечана каля адной старонкі, то ў «Вялікім княстве Літоўскім» (артыкул Мікалая Рыбко) — амаль чатыры старонкі.

У прыватнасці, уведзены матэрыял аб заснаванні з 1720-х гадоў платных і бясплатных школ ордэна піяраў. М. Рыбко слухна адзначае, што важнейшай асаблівасцю піярскага падыходу да арганізацыі навучальнага працэсу было творчае асэнсаванне заканамернасцей яго развіцця з улікам канкрэтна-гістарычных рэалій.

Чытачу, які цікавіцца гісторыяй асветы на беларускіх землях, будзе карысна азнаёміцца з такімі фактычнымі дадзенымі:

«Адсутнасць у ВКЛ (да 1579) вышэйшых навучальных устаноў падштурхоўвала моладзь да вучобы ў замежных універсітэтах — Кракаўскім, Падуанскім, Празскім, Балонскім, пазней — Вітэнбергскім, Лейпцыгскім, Каралявецкім і інш. Так, у Кракаве з 1510 па 1560 год навучаліся 84 студэнты з 30 гарадоў Літвы і Жамойціі. Падуанскі універсітэт да XIV стагоддзя рыхтаваў для ВКЛ пераважна лекараў і юрыстаў, потым гісторыкаў, філолагаў і філосафаў. У XVII стагоддзі для Рэчы Паспалітай ім падрыхтаваны 163 дактары медыцыны. У 1545 годзе герцаг Прускага княства Альбрэхт выдзеліў спецыяльныя стыпендыі для беларуска-літоўскай моладзі ў Каралявецкім універсітэце».

Адным з самых цікавых матэрыялаў энцыклапедыі «Вялікае княства Літоўскае», безумоўна, з'яўляецца артыкул Алеся Бразгунова і Вячаслава Чамярыцкага «Літаратура».

Абмежаваны ліміт тэксту (менш адной старонкі) не даў магчымасці раскрыць гэту тэму ў «ЭГБ». Іншая справа ў першым томе «ВКЛ». Адзначаючы, што ў эпоху позняга сярэднявечча ў ВКЛ працягвалася станаўленне ўласна беларускай літаратуры, якое адбывалася даволі марудна, аўтары артыкула акцэнтуюць увагу чытача на тым, што відным прадстаўніком царкоўнага красамоўства быў Грыгорый Цамблак, абраны ў 1415 годзе ў Наваградку кіеўскім мітрапалітам. Яго ўрачыстыя словы-пропаведзі, напісаныя вобразнай мовай, былі значнай з'яваю ў царкоўнай аратарскай прозе таго часу. Новыя якасці набыла паломніцкая проза, асобныя творы якой нагадвалі дзённікі падарожжаў. Нельга не згадзіцца з А. Бразгуновым і В. Чамярыцкім, што значным крокам у развіцці гэтага жанру было «Хаджэньне ў Царград» Ігнація Смаляніна (канец XIV стагоддзя), напісанае назіральным аўтарам. У XV — пачатку XVI стагоддзя ўзнік панегірычны жанр пахвал, што прысвячаліся асобным дзяржаўным дзеячам Вялікага княства Літоўскага («Пахвала Вітаўту», «Пахвала гетману Канстанціну Астрожскаму» і інш.).

Прыхільнікам гісторыі беларускай літаратуры будзе карысна ведаць, што на раннім этапе гісторыі Вялікага княства Літоўскага найбольшага росквіту дасягнула летапісанне, якое адчула ўплыў старажытнарускага летапісання і адыграла выдатную ролю ў станаўленні беларускай і літоўскай гістарычнай прозы. На змену мясцовым летапісам з'явіліся агульнадзяржаўныя беларуска-літоўскія, у якіх адлюстравана багатае мінулае беларускага і літоўскага народаў. З агульнадзяржаўных пазіцый асвятляліся падзеі ў «Летапісцы вялікіх князёў літоўскіх» (першая трэць XV стагоддзя) і Беларуска-літоўскім летапісе 1446 года. У іх выявіліся погляды грамадскіх колаў Беларусі і Літвы, што падтрымлівалі вялікакняжацкую ўладу ў яе барацьбе з феадальнай раздробленасцю за палітычнае адзінства і магутнасць сваёй краіны. Заўважаючы, што істотна змянілася і жанравая прырода беларуска-літоўскіх летапісаў, асаблівасцю якой стала спалучэнне традыцыйнай пагадовай формы выкладу з прагматычным апавяданнем пра мінулае, аўтары артыкула прыходзяць да высновы, што быў выпрацаваны своеасаблівы летапісны стыль, лаканічны, выразны, блізкі да стылю дзелавага пісьменства.

Зразумела, што рэдкалегія энцыклапедыі «Вялікае княства Літоўскае» не магла абмінуць постаці Ф. Скарыны, яго ўклад ў развіццё культуры ВКЛ і Беларусі. А. Бразгуноў і В. Чамярыцкі справядліва падкрэсліваюць, што «этапнае значэнне ў гісторыі беларускай літаратуры і культуры ВКЛ мела дзейнасць беларускага гуманіста-асветніка, заснавальніка ўсходнеславянскага кнігадрукавання, пісьменніка і перакладчыка Ф. Скарыны», якога яны лічаць «пачынальнікам беларускага верша-складання і гімнаграфіі». На іх думку, ён давёў да высокай дасканаласці жанр прадмоў — зародкаў беларускага літаратуразнаўства і крытыкі, беларускай філалогіі.

Нельга не згадзіцца з А. Бразгуновым і В. Чамярыцкім, што новай з'явай у літаратуры XVI — першай палавіны XVII стагоддзя была кніжная паэзія, пачатак якой паклалі яшчэ Скарына і Мажвідас. Яна вызначалася ідэйна-тэматычнай і жанрава-стылявой разнастайнасцю. Цікава, што ў той час карыстаўся папулярнасцю жанр эпіграм — рытарычных пахвал, пададзеных у форме вершаваных надпісаў да гербаў мецэнатаў. Існавалі таксама дэкламацыі, элегіі, сатырычныя і духоўныя вершы, грамадзянская лірыка, найлепшы ўзор якой у даўняй беларускай паэзіі — верш Я. К. Пашкевіча «Польска квітне лаціною...»

Аналізуючы развіццё літаратуры ў Вялікім княстве Літоўскім, аўтары артыкула звяртаюць увагу на тое, што глыбокую трансфармацыю перажывала гісторыка-дакументальная проза. Замест агульнадзяржаўных летапісаў і хронік узніклі новыя літаратурныя жанры: мемуары (дыярыушы), мясцовыя летапісы і хранографы. У пачатку XVII стагоддзя навагародскі шляхціц Ф. Еўлашэўскі стварыў адзін з першых беларускіх дыярыушаў, у якім малюнка жыцця і побыту беларускай шляхты пададзены ў сувязі з біяграфіяй аўтара. Багатыя і цікавыя зместам, напісаныя на польскай мове дыярыушы С. І. Маскевіча і Б. К. Маскевіча, у якіх занатаваны бурныя падзеі вайны з Расіяй у пачатку XVII стагоддзя. Шырокую вядомасць набыла сухая, аднак надзвычай працяглы час папулярная лацінская «Гісторыя Літвы» (1650—1669) А. Каяловіча. Святаром з Магілёўшчыны складзены Баркулабаўскі летапіс, у якім апісаны важныя гістарычныя падзеі канца XVI — пачатку XVII стагоддзя, праўдзіва пададзены запамінальныя малюнка цяжкага жыцця беларускай вёскі таго часу. У якасці яскравага прыкладу жанру хранографа А. Бразгуноў і В. Чамярыцкі прыводзяць «Вялікую хроніку», складзеную ў XVII стагоддзі на падставе перакладзеных на беларускую мову польскіх хронік М. Бельскага, М. Стрыйкоўскага, сярэднявечных гістарычных аповесцей і іншых крыніц.

Адной з вартасцей энцыклапедыі «Вялікае княства Літоўскае» з'яўляецца разгляд перакладчыцкай дзейнасці таго часу, што сведчыла «пра павелічэнне чытацкага попыту і ўзмацненне культурных узаемасувязей народаў ВКЛ з іншымі народамі свету». Адзначаючы, што сярод перакладаў на беларускую мову пачалі пераважаць творы свецкага характару, белетрыстычныя творы, аўтары матэрыялу ў якасці прыкладаў справядліва прыводзяць зборнікі дыдактычных навел («Вялікае зярцала», «Зорка прасветлая», «Рымскія дзеянні»), воінскія аповесці («Гісторыя пра Атылу», «Аповесць пра Скандэрбега»), рыцарскія раманы («Аповесць пра Трышчана», «Аповесць пра Баву»), прыгодніцкую літаратуру («Гісторыя пра Апалона Цірскага»).

Канстатуючы той факт, што ніводны з беларускіх перакладаў не быў надрукаваны, А. Бразгуноў і В. Чамярыцкі, на жаль, не прыводзяць свайго тлумачэння або меркавання аб гэтым факце.

У той жа час, на іх думку, адметнай рысай літаратуры ВКЛ XVI—XVII стагоддзяў было павелічэнне польскамоўных перакладаў з заходнееўрапейскіх літаратур. Пераважна гэта былі гістарыяграфічныя і біяграфічныя крыніцы па антычнай і сярэднявечнай гісторыі.

Аўтары артыкула прыходзяць да слушнай высновы, што ідэі Асветніцтва садзейнічалі пераасэнсаванню і перадоленню ў другой палове XVIII стагоддзя старых літаратурных традыцый, узмацненню новых эстэтычных тэндэнцый, з'яўленню якасна новых мастацкіх твораў, якія паклалі пачатак фарміраванню нацыянальных беларускай і літоўскай літаратур на народных мовах. Найбольш яркімі і выдатнымі

літаратурнымі помнікамі той эпохі на землях ВКЛ яны лічаць паэму К. Данелайці-са «Поры года» і «Камедыю» К. Марашэўскага.

Асвятленне праблем развіцця мастацтва ВКЛ у «Энцыклапедыі гісторыі Беларусі» займае трохі больш чым тры старонкі. Матэрыял Т. Габрусь, А. Ярашэвіча, А. Хадыкі, В. Бажэнавай, А. Пікулік, Я. Сахуты, В. Дадзіёмавай, В. Арэшкі «Мастацтва» ў рэцэнзуемай энцыклапедыі змяшчае 22 старонкі. Ён уяўляе дэталены, даволі глыбокі разгляд архітэктуры, іканапісу і алтарнага жывапісу, партрэта, манументальнага жывапісу, гравюры, скульптуры, дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва, музычнага мастацтва, тэатра.

У прыватнасці, вядомая даследчыца музычнага мастацтва Вольга Дадзіёмава адзначае: «Музычнае мастацтва ВКЛ было часткай еўрапейскага музычна-гістарычнага працэсу з усімі характэрнымі для яго стыльовымі этапамі — ад рэнесансу да барока і класіцызму. Аднак яно мела і унікальныя рысы, абумоўленыя этнаканфесіяльнай шматвектарнасцю: суіснаваннем музычных традыцый усіх хрысціянскіх (праваслаўя, каталіцызму, уніяцтва, пратэстантызму) і буйнейшых нехрысціянскіх (іудаізм і іслам) канфесій, спалучэннем розных этнічных плыней... Выдатны ўзор эпохі сярэднявекі гімн «Багародзіца», які выконваўся пераважна вернікамі заходнехрысціянскай канфесіі. Свецкая музычная плынь была адзначана развіццём сольнага і ансамблевага музыцыравання, пашыранага ў гарадскім асяроддзі і пры дварах знаці».

У энцыклапедыі «Вялікае княства Літоўскае» шмат каштоўнага і цікавага змяшчаюць аглядныя артыкулы «Гісторыя», «Тэрыторыя, адміністрацыйны падзел», «Дзяржаўны і палітычны лад», «Дзяржаўная і зямельная сімволіка», «Дэмаграфія, заселенасць», «Народы і мовы», «Саслоўная структура», «Сельская гаспадарка», «Рамяство», «Транспарт і шляхі зносін», «Матэрыяльныя ўмовы жыцця», «Грашовое абарачэнне», «Войска», «Царква», «Крыніцы гісторыі», «Гістарыяграфія».

А цяпер паспрабуем прааналізаваць асобныя артыкулы рэцэнзуемай энцыклапедыі. Перш за ўсё звернем увагу на новыя артыкулы, гэта значыць на тыя, якіх няма ў «ЭГБ» і «БЭ».

Напрыклад, артыкул З. Яцкевіча «Аблегат». Чытач даведаецца, што гэты тэрмін мае два сэнсы: 1) папскі легат; 2) пасол з правам дарадчага голасу. Найчасцей у ВКЛ аблегатамі называлі гарадскіх паслоў, якія ехалі да караля, на соймы і соймакі, на пасяджэнні Трыбунала ВКЛ, задворнага асэсарскага, каптуровага, гродскага, земскага і іншых судаў.

Матэрыял Я. Скрабоцкага «Авізы Гродзенскае» («Гарадзенскія весці») апавядае аб першым інфармацыйным бюлетэні ў ВКЛ і на Беларусі, які пачаў выдавацца з 1678 года ў час пасяджэнняў у Гародні соймаў Рэчы Паспалітай і выходзіў на польскай мове.

Адной з самых каштоўных крыніц па гісторыі ВКЛ з'яўляюцца «Акты Аляксандра, караля польскага, вялікага князя Літоўскага» (1501—1506). Артыкул Георгія Галенчанкі пад такой назвай знаёміць чытача са зборам актаў Аляксандра, выдадзеным у Кракаве ў 1927 годзе. Дакументы гэтых актаў асвятляюць узаемаадносіны Польшчы з ВКЛ, Маскоўскай Руссю, Нямецкім ордэнам, Рымам, Валахіяй.

Што абазначае тэрмін «Альба»?

У першым томе «ЭГБ» няма адказу на гэта пытанне. Што датычыцца першага тома «БЭ», то тут змешчаны два невялікія артыкулы: 1) Альба — вёска ў Беларусі, у Квасевіцкім сельсавеце Івацэвіцкага раёна Брэсцкай вобласці; 2) Альба Альварэс дэ Таледа Фернанда — герцаг, іспанскі палкаводзец і палітычны дзеяч.

Прачытаўшы першы том «ВКЛ», чытач даведаецца, што «Альба» — гэта прыгарадны фальварак Нясвіжа, месца размяшчэння палацава-паркавага ансамбля князеў Радзівілаў. У XVI—XVII стагоддзях тут існаваў загарадны дом Радзівілаў, а ў першай палове XVIII стагоддзя ў Альбе быў закладзены вялікі парк са шматлікімі пабудовамі плошчай больш за 200 гектараў.

Артыкул А. Грыцкевіча «Берасцейская Біблія, Радзівілаўская Біблія» прысвечаны помніку польскамоўнага кнігадрукавання ў ВКЛ. Яна была выдадзена ў Бярэсці

на сродкі М. Радзівіла Чорнага, старасты берасцейскага, аднаго з кіраўнікоў кальвіністаў у ВКЛ. На той час Берасцейская Біблія была адным з лепшых выданняў у ВКЛ і Польшчы. Тым чытачам, хто захаца асабіста пазнаёміцца з гэтым выданнем, пагартачь яго старонкі, аўтар артыкула паведамляе, што экзэмпляры Берасцейскай Бібліі зберагаюцца ў Расійскай дзяржаўнай бібліятэцы ў Маскве, Расійскай нацыянальнай бібліятэцы ў Пенябургу, Цэнтральнай бібліятэцы Акадэміі навук Літвы, у Ягелонскай бібліятэцы ў Кракаве і іншых бібліятэках замежных краін. Няпоўны экзэмпляр гэтага выдання маецца ў Цэнтральнай навуковай бібліятэцы імя Я. Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі.

У той жа час двухтомная энцыклапедыя «Вялікае княства Літоўскае», на вялікі жаль, не пазбаўлена шэрага недахопаў.

У першым раздзеле «Гісторыя» даволі павярхоўна раскрыты працэс уваходжання беларускіх зямель у склад Вялікага княства Літоўскага. Чытачу гэтага раздзела цяжка зразумець, што да Люблінскай уніі Вялікае княства Літоўскае было дзяржавай чатырох народаў — беларускага, літоўскага, украінскага і рускага, а пасля заключэння гэтай уніі — фактычна пераўтварылася ў Беларуска-Літоўскую або Літоўска-Беларускую дзяржаву. Гэта прынцыпова важна, таму што ў выданнях «100 пытанняў і адказаў па гісторыі Беларусі» і «150 пытанняў і адказаў па гісторыі Беларусі» Вялікае княства Літоўскае разглядаецца толькі як Беларуская дзяржава.

Шкада, што ў раздзеле «Дзяржаўны і палітычны лад» не раскрыта эвалюцыя вялікакняжацкай улады ў структуры органаў дзяржаўнага кіравання ВКЛ у канцы XIV — пачатку XVI стагоддзя. Між іншым, гэтай праблеме была прысвечана кандыдацкая дысертацыя маладога беларускага даследчыка Віктара Цішчанкі, якая была паспяхова абаронена ў студзені 2007 года ў Беларускім дзяржаўным універсітэце.

Цікавыя пытанні разглядаюцца ў раздзеле «Народы і мовы». Разам з тым яўрэям, якія ўнеслі значны ўклад у эканамічнае і культурнае развіццё Вялікага княства Літоўскага, прысвечаны толькі адзін невялікі абзац.

Незразумела, чаму ў падраздзеле «Шляхта» раздзела «Саслоўная структура» такая мізэрная, крайне недастатковая ўвага ўдзелена буйным феадалам-магнатам.

Большай навуковай аб'ектыўнасці патрабуе разгляд асноўных пытанняў у раздзелах «Рамяство» і «Гандаль». Прачытаўшы гэтыя раздзелы, чытач не знойдзе адказу на сваё пытанне аб этнічным складзе рамеснікаў і гандляроў Вялікага княства Літоўскага.

Шмат каштоўнага змяшчае ў сабе раздзел «Гістарыяграфія», у які ўваходзяць падраздзелы аб абагульняючых працах па гісторыі ВКЛ, палітычнай, сацыяльна-эканамічнай гісторыі ВКЛ, царкоўных і этнаканфесіянальных адносінах у ВКЛ, культуры ВКЛ у XIII—XVI і XVII—XVIII стагоддзях. На вялікі жаль, па-за ўвагай аўтараў гэтага раздзела Ю. Бохана і Г. Галенчанкі аказалася творчая спадчына аднаго з заснавальнікаў і класікаў беларускай гістарычнай навукі Уладзіміра Іванавіча Пічэты, які значную частку сваіх даследаванняў, у тым ліку і абагульняючых прац, прысвяціў гісторыі і культуры Вялікага княства Літоўскага. Гэта прозвішча (толькі ўпамінанне) можна сустрэць на старонках 174, 178, 179, 183, 190.

У раздзеле «Гістарыяграфія» нават не ўпамінаюцца працы ўкраінскага гісторыка М. Чубатага, прысвечаныя прававому становішчу ўкраінскіх зямель ВКЛ у канцы XIV стагоддзя, польскіх гісторыкаў Ф. Паппе, Л. Фінкеля, манаграфія Л. Корчак аб палітычнай гісторыі ВКЛ у XV стагоддзі, абагульняючая праца сучаснага польскага даследчыка Г. Блашчыка, прысвечаная гісторыі Літвы ў 1492—1569 гадах, даследаванні літоўскага гісторыка С. Роўэла «Мядзведзі і здрадзікі, ці Палітычныя трэнні ў Вялікім княстве (1440—1481)»; 1997), даследаванні беларускіх навукоўцаў А. Французава «Казімір Андрэй Ягайлавіч» (2001), Ю. А. Зайца «Вялікі князь літоўскі Вітаўт як палітык, ваенны і дзяржаўны дзеяч» (2003), А. Любага па палітычнай гісторыі Вялікага княства Літоўскага.

Прынцыповы недахоп уласцівы многім артыкулам аб беларускіх, літоўскіх, польскіх, расійскіх навукоўцах, якія займаліся і займаюцца даследаваннем гісто-

ры і культуры Вялікага княства Літоўскага. Трэба даваць не проста біяграфічныя звесткі, а галоўнае — што канкрэтна зрабіў той ці іншы вучоны ў даследаванні гісторыі і культуры ВКЛ.

Гаворка ідзе аб артыкулах, аб гісторыках Л. Казлове, З. Капыскім, Я. Карпачове, Г. Каханоўскім, А. Сапунове, А. Ясінскім, мастацтвазнаўцах М. Кацары, Л. Касцюкавец, А. Лявонавай, У. Неўдаха, літаратуразнаўцах І. Клімаве, С. Майхровічу, гісторыках архітэктуры А. Лакотку, І. Слюньковай, У. і Ю. Чантурыя, археолагах А. Мяцельскім і В. Шаблоку, этнолагу М. Піліпенку, філосафе і юрысце С. Сокале, геабатаніку А. Федаруку.

Нават там, дзе ўпамінаецца аб канкрэтным укладзе таго ці іншага вучонага, то гэта зроблена павярхоўна, неглыбока. Так, даследчык У. Вернігораў у артыкуле «Пічэта Уладзімір Іванавіч» (Т.2, стар.441—442) галоўную заслугу вучонага бачыць у тым, што ў 1920-я гады ён адмовіўся ад тэрміна «Літоўска-Руская дзяржава» і замяніў яго на «Літоўска-Беларуская дзяржава», а ў апошнія гады свайго жыцця карыстаўся назвай «Вялікае княства Літоўскае».

Між іншым, у пераліку навуковых даследаванняў некаторых вучоных прыводзяцца працы, якія не адносяцца да разглядаемай праблемы, гэта значыць гісторыі і культуры Вялікага княства Літоўскага.

Так, спіс навуковых прац беларускага архітэктара, гісторыка архітэктуры і этнографа А. Лакоткі пачынаецца з даследаванняў «Общие и региональные особенности народного жилища Белоруссии (середина XIX—XX в.), «Белорусское народное зодчество. Середина XIX—XX в.» і «Беларускае народнае дойлідства (XIX — сярэдзіна XX ст.).

У артыкуле В. Панюціча «Кернажыцкі Канстанцін Іванавіч» спіс літаратуры аб гэтым даследчыку складаюць два артыкулы з газеты «Навіны Беларускай акадэміі навук». З гэтым можна было б згадзіцца, каб не было іншай літаратуры. На самай справе, маюцца каштоўныя артыкулы аб К. І. Кернажыцкім у шэрагу кніг і часопісаў.

На вялікі жаль, у рэцэнзуемай энцыклапедыі адсутнічаюць артыкулы аб такіх даследчыках гісторыі і культуры Вялікага княства Літоўскага, як апантаны навукоўца ў галіне гісторыі і культуры беларускіх татар, аўтар шматлікіх даследаванняў па гэтай праблеме ў перыяд канца XIV—XVIII стагоддзяў, кандыдат гістарычных навук І. Б. Канапацкі, даследчык палітычнай гісторыі Вялікага княства Літоўскага А. Любы, буйны спецыяліст па гісторыі і гістарыяграфіі Беларусі і Вялікага княства Літоўскага, акадэмік, доктар гістарычных навук, прафесар У. М. Перцаў, доктар гістарычных навук, прафесар А. П. П'янкуў, пярэ якога належаць шэраг прац па гісторыі ВКЛ, у тым ліку артыкул «Асноўныя формы феадальнай залежнасці сельскага насельніцтва Русі, Украіны, Беларусі і Літвы ў XIV—XV стагоддзях», аўтар арыгінальных прац па сацыяльна-эканамічнай гісторыі ВКЛ, кандыдат гістарычных навук Я. П. Шлосберг, аўтар кандыдацкай дысертацыі «Гарады Заходняй Беларусі ў складзе Рэчы Паспалітай у першай палове XVII стагоддзя», абароненай у Львове ў 1958 годзе, С. А. Шчарбакоў.

На старонцы 121-й першага тома энцыклапедыі і на іншых старонках ужываецца тэрмін «Кракаўскі універсітэт». Больш дакладна трэба пісаць «Ягелонскі універсітэт у Кракаве», як гэта зроблена на 141-й старонцы гэтага тома.

У другой кнізе шостага тома «Энцыклапедыі гісторыі Беларусі» змешчаны «Імяны паказальнік» да ўсіх тамоў «ЭГБ». Шкада, што такі паказальнік адсутнічае ў энцыклапедыі «Вялікае княства Літоўскае».

Нягледзячы на гэтыя недахопы, трэба адзначыць, што калектыў выдавецтва «Беларуская Энцыклапедыя» выдаў каштоўную, цікавую і патрэбную працу па гісторыі і культуры не толькі беларускага, але і літоўскага, украінскага, рускага і польскага народаў. Гэта важная падзея ў навуковым і грамадскім жыцці Рэспублікі Беларусь. Між іншым, падобнай энцыклапедыі няма ні ў Літве, ні на Украіне, ні ў Расіі.